

פרק ב'. יציאת מצרים

א'. במצרים כמעט נעקר העיקר ששתל אברהם

עד שארכו הימים לישראל במצרים וחזרו ללמוד מעשיהן ולעבוד כוכבים כמותן חוץ משבט לוי שעמד במצות אבות, ומעולם לא עבד שבט לוי עבודת כוכבים, וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר וחזרין בני יעקב לטעות העולם ותעיותן, ומאהבת ה' אותנו ומשמרו את השבועה לאברהם אבינו עשה משה רבינו רבן של כל הנביאים ושלחו, כיון שנתנבא משה רבינו ובהר ה' ישראל לנחלה הכתירן במצות והודיעם דרך עבודתו ומה יהיה משפט עבודת כוכבים וכל הטועים אחריה.

רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק א, הלכה ג

עבודה זרה של מצרים

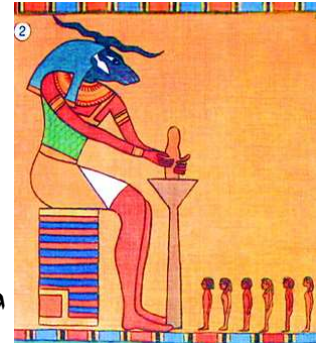
בתחילה כל בני ישראל התגוררו בארץ גושן, כרצונו של יעקב אביהם שחפץ שיהיו נבדלים ממצרים. אך זה לא התקיים לאורך הזמן:

ב'. בני ישראל יוצאים מארץ גושן ומתערבים בין המצרים

ותמלא הארץ אתם - לשון המקרא אותם בא ללמד דלא ארץ גושן לבד שהיה מיוחד לישראל ומלאה מישראל לבד, אלא אפילו כל ארץ מצרים שהי' עיקר ישיבת עם מצרים מ"מ מלאה הארץ את ישראל. ומשמעות אותם עמם וכו', והיה כל מקום פנוי שמצאו ישראל לקנות ולדור נתישבו שמה. והינו דכתיב במכת בכורות ופסח ה' על הפתח הרי שהיו הרבה בתי ישראל בקרב בתי מצרים.

העמק דבר על שמות פרק א פסוק ז

מכיון שהתיישבו בחלקים הפנימיים של מצרים חוץ לדלתא, באו במגע עם המצרים, עם אורח חייהם ודתם. מה ידוע לנו על האמונות של המצרים? בנוגע להתהוות העולם היו למצרים כמה גרסאות (ולא נראה שזה הפריע להם). לפי אחת מהן, מי שיצר את בני האדם מטיט שעל שפת נילוס, היה אליל בשם חנוס, שמופיע בציורים רבים כאדם עם ראש של איל או טלה. כיון שמצרים האמינו שחנוס בכבודו ובעצמו מתגלם בטלה, לכן עבדו לבהמה זו. אנחנו מכירים את האליל הזה היטב מדברי חז"ל:

ג'. קחו לכם צאן ושחטו אלהיהם של מצרים

אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה כל זמן שישראל עובדין לאלהי מצרים לא יגאלו, לך ואמור להן שיניחו מעשיהן הרעים ולכפור בעבודת כוכבים, הה"ד משכו וקחו לכם, כלומר משכו ידיכם מעבודת כוכבים וקחו לכם צאן ושחטו אלהיהם של מצרים ועשו הפסח.

שמות רבה פרשת בא פרשה טז סימן ב

לפי גרסה אחרת של המצרים, בתחילה לא היה בעולם אלא אי סדר (כאוס), שהתגלם באוקיאנוס הקדמון, ממנו נוצר האליל הראשון בשם אטום-רא. הוא יצר את יתר האלילים, וגם יצר בעלי חיים ובני אדם. הוא גם קבע את הסדר העולמי, הן בטבע (כאשר נהר נילוס עולה על גדותיו בזמנים הקבועים ומביא מים להשקיית השדות), והן בחברה האנושית (לעתים התגלם הסדר כאלילה בשם מאט). אבל האי-סדר הקדמון לא נעלם, הוא רק נסוג, לכן היה הסדר מאוים כל הזמן מכוחות האי-סדר, ולכן נדרשו מאמצים רבים כדי להבטיח שכל האלים (כוחות הטבע) ימשיכו לתפקד באיזון.

איך אפשר להשיג את האיזון הנכון? לשאלה זו היתה למצרים תשובה ברורה: יש מי שמשוגל לתווך לא רק בין בני אדם לאלים, אלא גם בין האלים עצמם. זהו פרעה, מלך מצרים – הוא היה המפתח לקיום הסדר העולמי על ידי טכסים מיוחדים שערך. הטכסים האלה הבטיחו את קיום האלילים והאיזון ביניהם. דבר נוסף: פרעה היה אמון על שמירת הצדק וההרמוניה בחברה האנושית. כוחו של פרעה לתווך בין האלילים נבע מכך שהיה בו בעצמו כח א-לוהי, היות והתגלם בו אליל בשם הורוס¹³. אין פלא שסגידה לפרעה הפכה לפולחן המרכזי בארץ מצרים¹⁴. אנחנו מכירים את התופעה ממקורות שלנו:

ד'. פרעה היה עושה עצמו אלוה

לך אל פרעה בבקר הנה יצא המימה ונצבת לקראתו על שפת היאר והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך רש"י: הנה ילא המימה – לנקביו, שהיה עושה עצמו אלוה ואומר שאינו לריך לנקביו ומשכים ויואל לנילוס ועושה קס לרכיו:

שמות פרק ז פסוק טו

ה'. לטענת פרעה, הוא לא ילוד אשה; הוא הוליד את עצמו

דבר ואמרת כה אמר אדני יקוק הנני עליך פרעה מלך מצרים התנים הגדול הרבץ בתוך יאריו אשר אמר לי יארי ואני עשיתני:

יחזקאל פרק כט, ג

אם בעבר הרחוק, הפרעונים ראו את עצמם כבניו של נילוס, הרי הפרעונים החדשים כבר טוענים: "לי יארי" – הם אחראים על תפקודו התקין של הנהר ושולטים בו.

לא בכדי, בזמן יציאת מצרים ניתחו המכות הראשונות דווקא על אלהי מצרים:

ו'. כיון שמצרים עובדים לנילוס, הוא לקה תחילה

כה אמר יקוק בזאת תדע כי אני יקוק הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם: רש"י: ונהפכו לדם – לפי שאין גשמים יורדים במצרים, ונילוס עולה ומשקה את הארץ, ומצרים עובדים לנילוס, לפיכך הלקה את יראתם ואחר כך הלקה אותם:

שמות פרק ז פסוק יז

ז'. פרעה נפגע במכת הצפרדעים

ושרץ היאר צפרדעים ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מטתך ובבית עבדיך ובעמך ובתנורידך ובמשארותיך:

שמות פרק ז פסוק כח

זאת היתה השפלה עצומה למי שמחשיבים אותו לאליל, כאשר צפרדעים מקרקרים בחדר משכבו.

¹³ בנו של מידענו חנום.

¹⁴ המצרים דאגו שגם אחרי פטירתו ימשיך פרעה במאמצי התיווך שלו, על כן חנטו גופות של פרעונים, היות ולפי אמונתם, כל עוד הגוף קיים, הנפש ממשיכה קשר עמו והנפטר יכול להמשיך בתפקידו. ארונות עם חנוטים הוצבו בבניי קבורה מפוארים ולידם נבנו מקדשים כדי שכל אחד יוכל להתפלל או להקריב קרבנות לפרעה.

לא מן הנמנע שבמכת הצפרדעים היה קשר נוסף לעבודת אלילים של מצרים: לפי ציורים מצריים, אלילה בשם חקאת, הקשורה לשיטפונות של נילוס, התגלמה בצפרדע.

יציאת מצרים – יסוד האמונה

ראינו שהדרך שהביאה את אברהם אבינו לאמונה, היתה התבוננות שכלית בבריאה, בחינת: "שאו מרום עינכם וראו מי ברא אלה" (ישעיהו מ', כ"ו). זו הדרך הראשונה לאמונה.

אך ביציאת מצרים התגלו שתי דרכים נוספות:

- התבוננות בניסים ותופעות על-טבעיות, בגילוי ההשגחה וכדומה.
- התגלות אלוקית ישירה לאדם: נבואה, רוח הקודש וכדומה.

דרכו של אברהם אבינו מאפיינת את כל אלה שלא היתה להם מסורת. עיקרה – אלוקים כבורא העולם, ויש בה משום מרחק בין בורא לנברא.

שתי הדרכים האחרונות, מאפיינות את דת ישראל. עיקרם – אלוקים כשליט, מנהיג ומשגיח, ויש בהן משום קרבה בין הבורא לנבראו.

דרך שניה' עיקרה יציאת מצרים (יחד עם תקופת המדבר), וכל התופעות הניסיות במהלך הדורות. **דרך שלישית'** עיקרה – מעמד הר סיני, וכן כל הגילויים הנבואיים שבמהלך הדורות.

לא הרי זו כהרי זו: דרך ג', יש בה משום גלוי אלוקות באופן ישיר, ואילו דרך ב', יש בה משום גילוי אלוקות באופן עקיף, בחינת הבנת דבר מתוך דבר: אדם רואה נס, ומבין מתוכו כי מחוללו הוא כוח אלוקי עליון. מבחינה זו, דומה דרך זו, במידה מסוימת, לדרך א', שאף היא הינה הבנת דבר מתוך דבר, (הבנת הבורא מתוך הבריאה), אלא שדרך א' מוכיחה זאת מתוך הטבע, ודרך ב' מוכיחה זאת מתוך שינוי הטבע, ושתיהן באופן עקיף, לא כן דרך ג', שבה מתגלה הבורא לברואיו, ויוצר עמם מגע ישיר.

• מעמד הר סיני ויציאת מצרים: שיטות הרמב"ם והכוזרי

בהתאם לאמור, ברור אפוא, כי לכל הדעות, מעמד הר סיני וכל הגילויים הנבואיים הבאים אחריו, מהווים דרך איתנה וברורה לביסוסה של אמונה, ולאמיתותה של תורה. אולם, גישות שונות יש לגבי ההתייחסות למופתי יציאת מצרים, וכן למופתיים שבכל הדורות:

לדעת **הכוזרי**, יש במופתיים אלה הוכחה ברורה למציאות הבורא, ללא כל ספק, והמה הבסיס ההיסטורי לאמונה באלוקי ישראל. וכפתיחת עשרת הדיברות: "אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" (שמות כ', ב'). על כן – סובר הכוזרי – לא בא מעמד הר סיני לשם ביסוס האמונה, שזו כבר קיימת על בסיס ניסי יציאת מצרים, ולא בא מעמד הר סיני אלא לשם ביסוס הנבואה.

לדעת **הרמב"ן** בא מעמד הר סיני על מנת לבסס את העיקר של עליונות נבואת משה (קטע י"א). ונראה, לפי דעתו, שגם את עיקרי הנבואה ניתן לבסס על המופתיים שעשה משה במצרים, ככל נבואה המתבססת ומתאשרת על ידי מופתיים. (לעיקר נבואת משה ניתן לצרף גם את העיקרים: תורה מן השמים, ונצחיותה, המתבססים אף הם על מעמד הר סיני).

לעומת שיטת הכוזרי, סובר **הרמב"ם** (קטע י"א) כי אין דרך המופתיים הוכחה ברורה, וכי יש עמה ספקות. ולא באו ניסי יציאת מצרים כעיקרם לצורך ההוכחה, אלא לצורך השעה. ההוכחה הברורה לאמונת ישראל היא מעמד הר סיני, ועל מעמד זה מתבססים כל י"ג העיקרים.

אכן, יסכים הרמב"ם, שמופתי יציאת מצרים אשר טרם מעמד הר סיני, היו הוכחה לאמונה, וכן אישור משה כנביא, אלא שלא היתה זו הוכחה שלמה, ונתלו לה ספקות, ואלה סרו במעמד הר סיני. (ומה שבא אישורם של נביאים בכל הדורות באמצעות מופתיים, הרי זו גזירת הכתוב).

• דעת הרמב"ם על ג' הדרכים הנ"ל

בדברי הרמח"ל ישנה התייחסות ברורה לשלושת הדרכים הללו:

בספרו דרך ה' (חלק א', פרק א') קובע הוא שאת עיקרי האמונה האמורים בפרק אנו יודעים מפי הקבלה הנמשכת מהר סיני. ומעיר שם, כי ניתן להוכיחם גם על ידי התבוננות שכלית בבריאה, אלא שמעדיף הוא את דרך הקבלה. מופתי יציאת מצרים, לא נזכרים כלל בפרק זה. אולם, בספרו דעת תבונות (קטע י"ד), מבדיל הוא בין דרך המופתים לדרך הגילויים, וקובע כי דרך המופתים, יש בה עדיין ספקות, ואילו דרך הגילויים היא מושלמת.

ואמנם, דרגות הן בהוכחת האמונה, ויש מקום וצורך בכולן.

דרך המופתים – שתחילתה ביציאת מצרים – שימשה בסיס חזק לאמונה בתקופת בית ראשון ובית שני.

דרך הגילויים – שתחילתה במעמד הר סיני – תשמש בסיס אמונה כללי לעתיד לבוא.

• בסיס מוחשי איתן לאמונת ישראל

עדיפותן של יציאת מצרים ומעמד הר סיני (דרך ב' ודרך ג') כבסיס לאמונה, באה, בין יתר הסיבות, בגלל המוחשיות שבהן: אינה דומה הוכחה שכלית הניתנת להבנות שונות, לראיה ממשית שאין להכחישה, ובעיקר כשמתרחשת בריבוי עם, ובקרב אנשים חכמים.

אלא שמתעוררת השאלה: הן רק אותו דור של יוצאי מצרים ראו בעיניהם ושמעו באוזניהם, את האותות והמופתים, ואת דבר ה', אולם הדורות הבאים, שלא ראו ושמעו בעצמם, הרי לגבי דידם, יש כאן שוב רק הבחנה שכלית באמיתות המופתים והמעמדות. אם כן אפוא, מהו ההבדל, לדידם, בין ביסוס האמונה על יציאת מצרים ומעמד הר סיני, לבין ביסוסה על התבוננות שכלית בבריאה?!

לפתרון שאלה זו יש לצרף את כאן את יסוד הקבלה והמסורת, כהשלמה הכרחית ליציאת מצרים ומעמד הר סיני: יסוד זה מלמדנו, אשר קבלה מוסמכת מאבות לבנים, ובעיקר קבלה שבסיסה באופן הודאי ביותר, יש בה משום ראיה מתמשכת של כל הדורות (קטע י"ג).

ח'. יציאת מצרים – יסוד האמונה

יא. אמר החבר: אנחנו מאמינים באלהי אברהם יצחק ויעקב המוציא את בני ישראל ממצרים באותות ובמופתים ובמסות, והמכלכלם במדבר, והמנחילם את ארץ כנען, אחר אשר העבירם את הים והירדן במופתים גדולים, ושלח משה בתורתו, ואחר כך כמה אלפי נביאים אחריו מזהירים על תורתו, מיעדים בגמול הטוב לשומרה, ועונש הקשה לממרה אותה, וכו'.

וכן פתח אלהים דבריו אל המון ישראל: "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", ולא אמר: "אני בורא העולם ובוראכם": וכן פתחתי לך מלך הכוזר כאשר שאלתני על אמונתני, השיבותיך מה שאני חייב בו וחיוביך בו כל קהל ישראל, אשר התברר אצלם המעמד ההוא בראות עיניהם, ואחר כן הקבלה הנמשכת שהיא כמראה העין.

רבי יהודה הלוי, כוזרי, מאמר א'

• בסיס לאמונת ישראל היא קבלה הנמשכת מגילוי המוחשי של הבורא באותות ובמופתים שהתגלה ביציאת מצרים

• חובת קיום מצוות התורה בא על בסיס גילויים מוחשיים

ט'. למה כ"כ הרבה מצוות קשורות ליציאת מצרים?

וְהָיָה לְאוֹת עַל יְדְכָה וּלְטוֹטְפוֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֶזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם:

והנה שורש המצוה הזאת שנניח כתב יציאת מצרים על היד ועל הראש כנגד הלב והמוח שהם משכנות המחשבה. והנה נכתוב פרשת קדש והיה כי יביאך בטוטפות מפני המצוה הזאת שנצטוינו בהם לעשות יציאת מצרים טוטפות בין עינינו, ובפרשת שמע והיה אם שמע

נצטוינו שנעשה המצות גם כן טוטפות, דכתיב (דברים ו' ו') והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, והיו לטוטפות בין עיניך, ולכך אנו כותבים גם שתי הפרשיות ההן לטוטפות שהם מצות הייחוד וזכרון כל המצות ועונשן ושכרן וכל השרש באמונה, וכו':

ועתה אומר לך כלל בטעם מצות רבות. הנה מעת היות עבודת גילולים בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה, מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון, כחשו בה' ויאמרו לא הוא, ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון, ומהם שיודו בידיעה ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר, יאמרו עזב ה' את הארץ. וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו, יתברר לכל בטול הדעות האלה כלם, כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו, ויודע ומשגיח ויכול. וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר תחלה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמתת הנבואה, כי ידבר האלהים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים, ותתקיים עם זה התורה כלה:

ולכן יאמר הכתוב במופתים למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ (לעיל ח יח), להורות על ההשגחה, כי לא עזב אותה למקרים כדעתם. ואמר (שם ט כט) למען תדע כי לה' הארץ, להורות על החידוש, כי הם שלו שבראם מאין ואמר בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ. להורות על היכולת, שהוא שליט בכל, אין מעכב בידו, כי בכל זה היו המצריים מכחישים או מסתפקים. אם כן האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כלה:

ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר, יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו, ונעתיק הדבר אל בנינו, ובניהם לבניהם, ובניהם לדור אחרון. והחמיר מאד בענין הזה כמו שחייב כרת באכילת חמץ (לעיל יב טו) ובעזיבת הפסח (במדבר ט יג), והצריך שנכתוב כל מה שנראה אלינו באותות ובמופתים על ידינו ועל בין עינינו, ולכתוב אותו עוד על פתחי הבתים במזוזות, ושנזכיר זה בפינו בבקר ובערב, כמו שאמרו (ברכות כא.) אמת ויציב דאורייתא, ממה שכתוב (דברים טז) למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך, ושנעשה סכה בכל שנה:

וכן כל כיוצא בהן מצות רבות זכר ליציאת מצרים. והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישתכחו, ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלהים. כי הקונה מזווה בזו אחד וקבעה בפתחו ונתכוון בענינה כבר הודה בחודש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו, וגם בנבואה, והאמין בכל פנות התורה, מלבד שהודה שחסד הבורא גדול מאד על עושי רצונו, שהוציאנו מאותו עבדות לחירות וכבוד גדול לזכות אבותיהם החפצים ביראת שמו:

ולפיכך אמרו (אבות פ"ב מ"א) הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שכולן חמודות וחביבות מאד, שבכל שעה אדם מודה בהן לאלהיו, וכוונת כל המצות שנאמין באלהינו ונודה אליו שהוא בראנו, והיא כוונת היצירה, שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין אל עליון חפץ בתחתונים מלבד שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו, וכו':

ומן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד, אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו, ואם יעבור עליהם יכריתנו ענשו, הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר (בראשית יז א, ולעיל ו ב). ויתפרסמו הנסים הנסתרים בענין הרבים כאשר יבא ביעודי התורה בענין הברכות והקללות, כמו שאמר הכתוב (דברים כט כג כד) ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת, ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם, שיתפרסם הדבר לכל האומות שהוא מאת ה' בעונשם. ואמר בקיום וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך.

רמב"ן, פירוש לשמות י"ג, ט"ז

י'. האם מעמד הר סיני נועד לביסוס האמונה?

"הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם".

עם מה שהאמינו במה שבא בו משה אחר המופתים האלה¹⁵, נשאר בנפשותם ספק, איך ידבר האלהים עם האדם, כדי שלא תהיה התחלת התורה מעצה ומחשבה מחמת אדם ואחר יחברו עזר ואומץ מאת האלהים, מפני שהיה רחוק הדבור בעיניהם מזולת אדם, בעבור שהדבור גשמי. ורצה ה' להסיר הספק הזה מלבותם וצוה אותם להתקדש הקדושה הצפונה והגלויה, ושם הדבר הנחוץ בה, פרישות מן הנשים והזמון לשמוע דברי האלהים. והתקדש העם, ונודמן למדרגת הנבואה, אף לשמוע דברי האלהים פנים בפנים. והיה זה אחר שלשה ימים בהקדמות אותות גדולות מקולות וברקים ורעמים ואש שסבבה את הר סיני, ונשארה האש ההיא ארבעים יום רואין אותה העם, ורואין את משה בא בתוכה ויוצא ממנה, ושמע העם דבור צח בעשרת דברים, הם אמות התורות ושרשיהן. אחד מהם מצות שבת, וכבר קדמה מצותו עם הורדת המן. ואלה עשרת הדברים לא קבלם ההמון מאנשים יחידים ולא מנביא, כי אם מאת האלהים נתנו, אבל לא היה בהם כח כמשה לראות הדבר הגדול ההוא. והאמינו העם מן היום ההוא, כי משה מדובר בו בדבור התחלתו מאת הבורא, לא קדמה למשה בו מחשבה ולא עצה, שלא תהיה הנבואה כאשר חשבו פילוסופים.

רבי יהודה הלוי, כוזרי, מאמר א'

- מופתי יציאת מצרים ביססו את האמונה בבורא עולם ומנהיגו, אך הותירו ספק באפשרות הנבואה
- מעמד הר סיני הוכיח וביסס אפשרות זו בכך שהעלה את כל העם לדרגה זו

י"א. האם רמב"ן מסכים עם רבי יהודה הלוי

בעבור ישמע העם בדברי עמך – אמר ר"א כי היו בישראל אנשים שהיתה להם הנבואה בספק, ואע"פ שכתוב (לעיל יד לא) ויאמינו בה' ובמשה עבדו, שם אמר וירא ישראל, ולא כל ישראל, וזהו שאמרו אליו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי (דברים ה כא), כי לא היו מאמינים כן מתחלה. וזה טעם בעבור ישמע העם בדברי עמך, עשרת הדברים, וגם בך יאמינו, שאתה נביאי, כי מעתה יתאמת אצלם ענין הנבואה.

ואיננו נכון, כי זרע אברהם לא יסתפקו בנבואה, כי האמינו בה מאבותם. וכבר אמר עוד ויאמן העם וישמעו (לעיל ד לא), ויאמינו בה' ובמשה עבדו (לעיל יד לא), ואם לא אמר שם כל העם וכל ישראל, אף כאן לא נאמר בעבור ישמע כל העם:

והנכון בעיני שאמר, אני בא אליך בעב הענן, שתגש אתה אל הערפל בעבור ישמע העם דברי, ויהיו הם עצמם נביאים בדברי, לא שיאמינו מפי אחרים, כמו שנאמר באמור ה' אלי הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי למען ילמדון ליראה אותי כל הימים, וגם בך יאמינו לנצח בכל הדורות, ואם יקום בקרבם נביא או חולם חלום כנגד דברך יכחישוהו מיד, שכבר ראו בעיניהם ושמעו באזניהם שהגעת למעלה העליונה בנבואה, יתברר להם ממך מה שכתוב (במדבר יב ו – ח) אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו, לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא פה אל פה אדבר בו, ולכך אמר בעבור ישמע העם בדברי עמך, כי ישמע דברי מתוך האש וידעו שאני ה' מדבר עמך ויאמינו בדברי וגם בך לעולם.

פירוש הרמב"ן לשמות י"ט, ט

- לא ייתכן שמעמד הר סיני נועד לבסס אפשרות הנבואה, כיון שאמונה בנבואה היתה מוחזקת ביד ישראל מאבותיהם
- מעמד הר סיני היה דרוש כדי לבסס אמונה בדרגת נבואת משה, שהיא למעלה מדרגת כל הנביאים, לפיכך לא ניתן לשום נביא להכחיש נבואת משה

¹⁵ בני ישראל האמינו אחר שראו מופתים שעשה משה לעיניהם.

י"ב. התגלות בהר סיני מול נסים של יציאת מצרים

א. משה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה, שהמאמין על פי האותות יש בלבן דופי שאפשר שיעשה האות בלט וכשוף, אלא כל האותות שעשה משה במדבר לפי הצורך עשאו, לא להביא ראיה על הנבואה, היה צריך להשקיע את המצריים קרע את הים והצלילן בתוכו, צרכנו למזון הוריד לנו את המן, צמאו בקע להן את האבן, כפרו בו עדת קרח בלעה אותן הארץ, וכן שאר כל האותות, ובמה האמינו בו במעמד הר סיני שעיינינו ראו ולא זר ואזנינו שמעו ולא אחר האש והקולות והלפידים והוא נגש אל הערפל והקול מדבר אליו ואנו שומעים משה משה לך אמור להן כך וכך, וכן הוא אומר פנים בפנים דבר ה' עמכם, ונאמר לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת, ומנין שמעמד הר סיני לבדו היא הראיה לנבואתו שהיא אמת שאין בו דופי שנאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם כך יאמינו לעולם, מכלל שקודם דבר זה לא האמינו בו נאמנות שהיא עומדת לעולם אלא נאמנות שיש אחריה הרהור ומחשבה.

ב. נמצאו אלו ששולח להן הם העדים על נבואתו שהיא אמת ואינו צריך לעשות להן אות אחר, שהם והוא עדים בדבר כשני עדים שראו דבר אחד שכל אחד מהן עד לחבירו שהוא אומר אמת ואין אחד מהן צריך להביא ראיה לחבירו, כך משה רבינו כל ישראל עדים לו אחר מעמד הר סיני ואינו צריך לעשות להם אות, וזהו שאמר לו הקב"ה בתחילת נבואתו בעת שנתן לו האותות לעשותן במצרים ואמר לו ושמעו לקולך, ידע משה רבינו שהמאמין על פי האותות יש בלבבו דופי ומהרהר ומחשב והיה נשמט מליך ואמר והן לא יאמינו לי, עד שהודיעו הקב"ה שאלו האותות אינן אלא עד שיצאו ממצרים ואחר שיצאו ויעמדו על ההר הזה יסתלק הרהור שמהרהרין אחריו שאני נותן לך כאן אות שידעו שאני שלחתיך באמת מתחילה ולא ישאר בלבם הרהור, והוא שהכתוב אומר וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה, נמצאת אומר שכל נביא שיעמוד אחר משה רבינו אין אנו מאמינים בו מפני האות לבדו כדי שנאמר אם יעשה אות נשמע לו לכל מה שיאמר, אלא מפני המצוה שצוה משה בתורה ואמר אם נתן אות אליו תשמעון, כמו שצונו לחתוך הדבר על פי שנים עדים ואע"פ שאין אנו יודעים אם העידו אמת אם שקר, כך מצוה לשמוע מזה הנביא אע"פ שאין אנו יודעים אם האות אמת או בכישוף ולט.

ג. לפיכך אם עמד הנביא ועשה אותות ומופתים גדולים ובקש להכחיש נבואתו של משה רבינו אין שומעין לו ואנו יודעים בבאור שאותן האותות בלט וכשוף הן, לפי שנבואת משה רבינו אינה על פי האותות כדי שנערוך אותות זה לאותות זה, אלא בעיינינו ראינוה ובאזנינו שמענוה כמו ששמע הוא, הא למה הדבר דומה לעדים שהעידו לאדם על דבר שראה בעייניו שאינו כמו שראה שאינו שומע להן אלא יודע בודאי שהן עדי שקר, לפיכך אמרה תורה שאם בא האות והמופת לא תשמע אל דברי הנביא ההוא, שהרי זה בא אליך באות ומופת להכחיש מה שראית בעיניך והואיל ואין אנו מאמינים במופת אלא מפני המצוה שצונו משה היאך נקבל מאות זה שבא להכחיש נבואתו של משה שראינו וששמענו.

רמב"ם, הלכות יסודי התורה, פרק ח'

- אמונה המבוססת על אותות ומופתים, יש בה חסרון: נסים, מרשימים ככל שיהיו, משאירים מקום לספק. ההוכחה לנבואת משה באה במעמד הר סיני, ששם כל ישראל חוו בעצמם את הקשר עם בורא: "עיינינו ראו ולא זר" - ואין אדם מטיל ספק במה שהוא רואה בעייניו.
- כל ישראל היו עדים לנבואת משה, לפיכך לא ניתן לשום נביא להכחיש נבואת משה

י"ג. אלו שעמדו רגליהם על הר סיני זכו להתגלות ישירה, אבל מה יהיה עם צאצאיהם?

וְהוֹדַעְתֶּם לְבְנֵיכֶם וּלְבְנֵי בְנֵיכֶם יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתֶּם לְפָנַי יְקֹוֹק אֱלֹהֵיכֶם בְּחַרְבִּי.

והתועלת במצוה הזאת גדולה מאד, שאם היו דברי התורה באים אלינו מפי משה בלבד, אע"פ שנבואתו נתאמתה באותות ובמופתים אם יקום בקרבנו נביא או חולם חלום ויצונו בהפך מן

התורה ונתן אלינו אות או מופת יכנס ספק בלב האנשים, אבל כשתגיע אלינו התורה מפי הגבורה לאזנינו ועינינו הרואות אין שם אמצעי, נכחיש כל חולק וכל מספק, ונשקר אותו, לא יועילהו אות ולא יצילהו מופת מן המיתה בדינו, כי אנחנו היודעים בשקריותו: זהו שאמר שם (שמות יט ט) וגם בך יאמינו לעולם, כי כשנעתיק גם כן הדבר לבנינו ידעו שהיה הדבר אמת בלא ספק כאלו ראוהו כל הדורות, כי לא נעיד שקר לבנינו ולא ננחיל אותם דבר הבל ואין בם מועיל. והם לא יסתפקו כלל בעדותנו שנעיד להם, אבל יאמינו בודאי שראינו כולנו בעינינו, וכל מה שספרנו להם.

רמב"ן בפירושו לדברים פ"ד פסוק ט

- אין אדם מנחיל שקר לבניו, ולבנים לא יהיה ספק בעדות אבותיהם
- על ידי המסורת הנמשכת מאב לבן, הופכת ראיית האבות "כאלו ראוהו כל הדורות"

י"ד. יציאת מצרים ומעמד הר סיני במשנתו של רמח"ל

המצב השלישי - זמן שהקב"ה תופס ממשלה על עולמו באותות ובמופתים, גלוי לכל העמים, לדעת שה' אלהים בישראל; והיינו, כל זמן הבית הראשון והשני. ואמנם תביני שאפילו הגילוי הזה הוא גילוי מבחוח, פירוש, שאין כאן גילוי אלא מצד הפעולות לבד מכח המופתים הנראים, שאם היו אותם המופתים חסרים הרי לא היתה האמונה מתבררת. אמנם אין זה תכלית הגילוי, מה שהקב"ה רוצה שיהיה כבודו נגלה בעולמו:

המצב הרביעי הוא, שיתגלה הקב"ה לכל בריותיו מצד הידיעה וההשגה, לא מצד המופתים, אלא שיראו כבודו ית' וישיגוהו בריבוי הדעת והחכמה. והוא מה שנאמר, "כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים", וכתוב, "כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון, ונגלה כבוד ה', וראו כל בשר יחדו", שאז לא יצטרכו אותות ומופתים לאמת האמונה, אלא מצד הידיעה וההשגה, ככל הנביאים וכל המלאכים המכירים האל ית' מצד השגתם; וזאת היא ידיעה ברורה ואמיתית, שלא יפול עליה שום ספק. וכן היתה השגת כל ישראל על הר סיני, דכתיב, "פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר מתוך האש"; ואומר, "כי מן השמים דברתי עמכם"; ונאמר, "בעבור ישמע העם בדברי עמך, וגם בך יאמינו לעולם", שלא תהיה האמונה מצד המופתים, שבנפול איזה ספק במופתים עצמם תתבלבל האמונה, אלא ידיעה ברורה מצד הראייה והשגה, שאין שם ספק כלל:

דעת תבונות קמ"ו

- רמח"ל בדרכו היחודית משלב שיטות הרמב"ם והכוזרי, והמשותף שבשתיהן שמופתי יציאת מצרים הם הבסיס לאמונה, ובסיס זה למרות אי שלמותו והספיקות שבו, היה אופייני לתקופת בית ראשון ושני
- המצב השלם יהיה לעתיד לבא שבו תתגלה האמונה בהשגה נבואית כמעמד הר סיני